

УДК 343.9[343.37+343.55](477)“193”
 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1188848>

О.М. БАНДУРКА,

академік Національної академії правових наук України,
 доктор юридичних наук, професор,
 м. Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

В.А. ГРЕЧЕНКО,

завідувач кафедри соціальногуманітарних дисциплін
 Харківського національного університету внутрішніх справ,
 доктор історичних наук, професор,
 м. Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УСРР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РОКІВ

О.М. BANDURKA,

Academician, National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
 Doctor of Law, Professor,
 Kharkiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

V.A. GRECHENKO,

Head, Chair of Social and Humanitarian Disciplines,
 Kharkiv National University of Internal Affairs,
 Doctor of Historical Sciences, Professor,
 Kharkiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

SOME ASPECTS OF ECONOMIC CRIME IN THE UKRAINIAN SSR IN THE FIRST HALF OF THE 1930S

Актуальність теми дослідження обумовлена теоретичним і практичним значенням проблем протидії економічній злочинності в сучасних умовах. У зв'язку з цим набуває великого значення питання про ефективність роботи створених відповідно до нових завдань органів поліції. Цікавий досвід боротьби з економічною злочинністю було накопичено в попередні роки, але особливо специфічними в даному випадку є 1930-ті рр., коли після відходу від НЕПу в державі склалася складна економічна ситуація. Особливістю даного періоду розвитку економічної злочинності було те, що цей процес відбувався в умовах функціонування карткової системи, що надавало йому особливої специфіки.

Авторам не вдалося знайти жодної публікації в українській науковій літературі з цього питання. Взагалі, робіт, де би висвітлювалася протидія злочинності в 1930-ті рр., в десятки разів менше, ніж такої ж, що стосується протидії злочинності у 1920-ті рр. Тому автори поставили

своїм завданням здійснення аналізу основних аспектів проявів економічної злочинності у вказаний період.

На початку 1930-х рр. відтворення злочинних проявів у сфері економіки відбувалося в принципово нових історичних умовах, що виникли після відмови партійно-державного керівництва СРСР від НЕПу. Владою була зроблена ставка на централізоване забезпечення жителів міст. Уведена з початку 1930 р. карткова система постачання, за задумом державного керівництва, повинна була забезпечити населення мінімальним набором найнеобхідніших для підтримки життєвого мінімуму продуктів харчування. Але такий значний за обсягом захід, як перехід на карткову систему постачання, та ще і в масштабах такої країни як СРСР, не міг бути здійснений швидко і без явних вад. Порушення товарного забезпечення широких верств міського населення сприяло сплеску спекулятивних операцій, розкрадань державної і громадської власності. При

цьому ще слід враховувати те, що загальний економічний стан держави був досить тяжким.

За рівнем народногосподарського розвитку – за станом продуктивних сил та їх техніко-економічної організації – СРСР перед початком 30-х рр. знаходився на початкових етапах індустріалізації. У важких галузях промисловості вироблялося лише біля 25 % національного доходу, тоді як у сільському господарстві, лісоводстві, рибальстві – біля 50 %. В аграрному виробництві було зайнято ледве не 80 % працюючого населення країни, а велося воно майже виключно домашнім способом. Відставання Радянського Союзу мало стадіальний масштаб: в економічно розвинених країнах вже встановився індустріальний, технологічний спосіб праці, радянське ж народне господарство, взяте в цілому, залишалося, як і раніше, на доіндустріальній стадії [1, с.158]. Ось чому Й.В. Сталін змушений був констатувати на XVI з'їзді ВКП(б), що «ми диявольські відстали у сенсі рівня розвитку нашої промисловості від передових капіталістичних країн» [2, с.273]. Протиріччя, які виявилися у кінці 20-х рр. (криза хлібозаготівель, гострий товарний голод, розлад ринку, запровадження карткової системи, дефіцит сільськогосподарської сировини для обробної промисловості, уповільнення темпів розвитку сільського господарства) значно погіршили життя радянських людей. Одержавлення усіх сторін життя суспільства і розростання радянського бюрократичного апарату істотно збільшили не лише масштаби економічної злочинності, але й ускладнили завдання протидії їй.

Слід відзначити, що ряд тенденцій розвитку економіки давали іноді не той ефект, на який спочатку розраховували їх ініціатори. Наприклад, розширення рамок кооперативного руху посилювало протиріччя між груповими і загальнодержавними інтересами [3, с.149–150]. «Народне господарство, – відзначав у цей час М.І. Бухарін, – не виконавчий секретар. Йому не позагрожуєш відданням під суд, на нього не накричиш» [4, с.299]. Посиленню централізації економіки сприяли багаточисельні фактори: зростання дефіциту ресурсів, з-за чого матеріали доводилося розподіляти відповідно до «залізних» пріоритетів; [5, с.38–39] рішучість зосередити усі сили та зособи на одних об'єктах, ігноруючи інші; сама система політичного керівництва, яка ґрунтувалася на наказовій системі передачі директив зверху вниз [6, с.264].

Процес швидкої індустріалізації переобтяжував усі живі та матеріальні ресурси країни. Як писав відомий економіст того часу А.М. Гінзбург,

«будувати нову індустрію доводилося в обстановці «товарного голоду», недовиробництва найважливіших матеріалів, недостачі капіталів, за крайнього перевантаження всього керівного складу, при наявності протиріч між окремими секторами народного господарства... Як і в період воєнного комунізму, зростання регламентації планового керівництва зумовлювалося потребами класової боротьби і недостачею постачання. Уся ця обстановка вела до посилення централізованого керівництва промисловістю...» [7, с.265].

Що стосується збереження фактів спекуляції після згортання НЕПу, то більшовицьке керівництво, як це вже стало традицією, пояснювало їх більшою мірою суб'єктивними чинниками, ніж об'єктивними обставинами. Виступаючи на січневому 1933 р. об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Й.В. Сталін безапеляційно проголосував: «Радянська торгівля – є торгівля... без спекулянтів – малих і великих» [8, с.390].

Постійна незабезпеченість товарами попиту населення приводила до викривлення порядку їх розподілу. Нова, украй важлива роль речей і їх розподілу відбилася в повсякденній мові. У 1930-ті рр. люди не говорили «купити», говорили – «дістати». Вираз «важко дістати» постійно був у вжитку; велику популярність отримав новий термін для позначення усіх тих речей, які важко дістати, – «дефіцитні товари». На випадок, якщо попадуться які-небудь з дефіцитних товарів, люди ходили з сітками, що прославилися під назвою «авоськи» (від рос. «авось что-то выкинут в продажу»), в кишенях. Проте надходження товарів по звичайних каналах було таким ненадійним, що виник цілий пласт лексики, що описував альтернативні варіанти. Товари могли бути продані неофіційно або з-під прилавка («наліво») з «чорного ходу», якщо людина мала знайомства і зв'язки з потрібними людьми або «блат» [9, с.51].

У громадських їдальнях ложки, виделки, тарілки, чашки були в такому дефіциті, що робітники стояли за ними в черзі, так само як за їжею; ножів зазвичай не було взагалі. Впродовж усього десятиліття абсолютно неможливо було дістати такі прості предмети першої необхідності, як корита, гасові лампи і казанки, тому що використовувати кольорові метали для виробництва товарів народного споживання відтепер заборонялося.

Тяжкий економічний стан викликав незадоволення населення, хвилювання та страйки. У квітні 1930 р. в Києві півторатисячний натовп жінок, невдоволених завезенням мороженого

м'яса, яке часто бувало зіпсованим, намагався спалити підводу. 27 травня того ж року на робітничій околиці Києва міліція влаштувала облаву на торговців м'ясом, але юрба жінок, оточивши міліціонерів, дала можливість торговцям сховатися. У цьому ж травні в Одесі в тисячній черзі, що складалася в основному з жінок, з'явилися портрети Леніна і гасла «Дайте їсти!» Чулися вигуки: «Микола (цар Микола II. – Авт.) полетів з-за продовольства, пора громити крамниці». В липні 1930 р. відбувся страйк на джутовій фабриці в Одесі. Робітниці намагалися організувати демонстрацію і підти з агітацією на інші заводи. У серпні 1930 р. в Дніпропетровськ приїхав голова Всеукраїнської ЦВК Г.І. Петровський. Мета – зустрітися з робітниками заводу, який носив його ж ім'я, покартати їх за невиконання плану і надихнути на трудові подвиги. Місцеве керівництво, боячись подання колективних скарг, вирішило заздалегідь не оповіщати робітників про приїзд високого гостя. Та і сам Петровський, знаючи про невдоволення робітників, побоювався скликати загальнозаводські збори і розмовляв з невеликими групами. Марно він намагався звести розмову на виробничі теми, робітники увесь час поверталися до одного і того ж: «Скажіть про сало... Нехай спробує пшоняну кашу і нехай знає, що нас годують оселедцем». «Тов. Петровський користується серед нас великою повагою. Якби приїхав інший вождь, він би мав великі неприємності, оскільки робітники тепер розлючені. Навіть ті, які добре ставляться до радянської влади, тепер проти усіх озлоблені і шукають на кому б злість зірвати» [10, с.80, 81, 83].

На початку 1930-х років робітники і службовці, що знаходилися на централізованому поставчанні, купляли близько 70 % сиру, 80 % м'яса і 60 % риби не в державних торгових установах, а на ринку. Проте в умовах усебічної державної регламентації ринкові механізми все більше витіснялися в нелегальну сферу, переміщалися на «чорний ринок». Головним суб'єктом «чорного ринку» в 1930-ті роки був перекупник, в кримінально-правовій класифікації радянського часу – спекулянт. Соціалістичне законодавство 1930-х років трактувало спекуляцію дуже широко. У поняття спекуляції потрапляв перепродаж краденого, купленого і навіть власно зробленого товару, якщо він продавався за цінами, що перевищували державно-кооперативні. Спекулянтами вважалися і кустарі, які продавали свою продукцію не через кооперацію, а за ринковими цінами. Кримінальний кодекс УСРР у редакції 1927 р. передбачав за скоєння цього злочину до

5 років позбавлення волі з частковою або повною конфіскацією майна [11, ст.127].

Спекулянти пропонували споживачам увесь асортимент товарів народного споживання, відсутніх в державній торговій мережі: тканини, нитки, фарбувальні порошки, хромову шкіру, патефонні голки, одяг і взуття, ламповий гніт, бритвені леза, гребінці, жіночі люстерка і панчохи і багато чого іншого [12].

У 1930-ті роки найважливішими були два джерела надходження товарів на «чорний ринок»: по-перше, незаконний доступ до державних товарних фондів, по-друге – продукція, зроблена нелегальними приватнопідприємницькими структурами.

Важливе значення мав і рівень доходів населення. У жовтні 1933 р. Постановою ЦВК і РНК СРСР були встановлені тверді посадові оклади працівникам радянських організацій. Так, голови і секретарі ЦВК СРСР і союзних республік, РНК СРСР і союзних республік, їх заступники, голови крайових, обласних виконкомів і міськрад Москви, Ленінграда, Харкова, наркоми СРСР і їх заступники, голови Верховного суду СРСР, крайових і обласних судів, прокурор СРСР, союзних республік, країв, областей, ректори Інститутів Червоної професури і низки інших університетів отримували оклад 500 рублів на місяць. Середня зарплата робітників в цей час складала 125 рублів. Лише невеликий прошарок високооплачуваних робітників мав заробіток 300–400 рублів в місяць. Зарплата учителів початкової і середньої школи складала 100–130, лікарів – 150–275 рублів в місяць. Існували в країні і оклади 40–50 рублів в місяць, які отримували, наприклад, середній і молодший медперсонал [10, с.129]. Таким чином, диференціація в оплаті праці (тут ще не враховуються пайки, які отримували деякі категорії верхівки партійно-державної номенклатури) була значною і не всі могли скористатися «послугами» «чорного» чи звичайного ринку.

Вибірковість і мізерність державного поставання примушували людей шукати додаткові джерела самозабезпечення. Одним з них була «барахолка» – місце обміну і продажу вживаних речей. Донецькі робітники використовували її для обміну вугілля, яке мали в надлишку, на речі або продовольство [10, с.141].

Таким чином, непривабливою стороною радянської повсякденності в 1930-ті рр., в умовах поневірянь і нестачі стає те, що кожен громадянин, не захищений турботою держави, міг стати потенційним «спекулянтом». Хто такі були ці

«спекулянти»? Серед них можна було зустріти і успішних ділків злочинного світу, що вели розкішне життя і мали зв'язки у багатьох містах, і придушених бідністю старих бабусь, що купували уранці в магазині ковбасу або панчохи, щоб через декілька годин з невеликою націнкою перепродати їх на вулиці. Деякі спекулянти в колишні часи займалися легальною торгівлею: наприклад, якийсь Жидовецький, засуджений до восьми років ув'язнення за спекуляцію в 1935 р., скуповував в Москві відрізи вовняних тканин і возив їх для перепродажу в Київ. Нерідко із спекуляцією була пов'язана також робота провідника на залізниці. Наприклад, провідник Сталінської залізниці у Донбасі закуповував взуття і різні промислові товари в Москві, Києві і Харкові і розпродавав їх в дорозі. Інший провідник цієї ж залізниці зкуповував тканини у людей, що працювали на текстильних фабриках і перепродавав їх. Він також їздив поїздом у Шепетівку, розташовану поблизу кордону, і купляв там товари, переправлені контрабандою через радянсько-польський кордон, а потім також перепродавав їх за значно більшою ціною. [9, с.74, 75].

У 1934 р. в Києві при перевірці ринків серед затриманих «спекулянтів» 27 % склали колгоспники, 10 % – кустарі, біля третини – утриманці робітників і службовців, на долю професіоналів перекупників припадало тільки 5 %. До таких можна віднести такого собі Алієва – Абас, який продавав у Харкові сушені фрукти за фіктивними документами колгоспу «Імені 26 бакинських комісарів». За два місяці він наторгував на 28 тис. рублів. Під час обшуку у нього також знайшли мішок срібних грошей. За словами тодішнього наркома внутрішніх справ Г.Г. Ягоди, на початку 1934 р. міліція розглядала близько 10 тисяч випадків спекуляції щомісячно. Це не включало велику спекуляцію, якою займалося економічне управління ОДПУ. За першу половину 1934 р. за спекуляцію було притягнуто до відповідальності більше 58 тис. осіб, за 1935 рік – близько 105 тисяч! [10, с.146, 147, 157].

І це не було випадковим. Криза і голод першої половини 30-х років супроводжувалися зростанням злочинності в СРСР. Апогей припав на 1929–1933 роки. Основну масу злочинів представляли грошова розтрата, великі розкрадання товарів, дрібне крадіяство «соціалістичної власності». До 1934 р. вони склали дві третини усіх зареєстрованих злочинів. Розміри розкрадань були величезні. Основний збиток державі наносили не банди, що здійснювали розбої і нальоти на потяги, склади, магазини, а «злочини за міс-

цем роботи» – крупне розкрадання грошей і товарів, які здійснювалися адміністрацією, і дрібне крадіяство простих працівників. При порожніх полицях магазинів всяка дрібниця мала цінність, «несуни» ставали бичем соціалістичної економіки. Несли з роботи те, що робили, або те, що лежало без нагляду. На Горківському автомобільному заводі машини зникали прямо з конвеєра [10, с.144].

Організація боротьби з економічними злочинами в СРСР в 1930-ті рр. проводилася за допомогою різних способів, методів і засобів. Ця протидія здійснювалася за допомогою правоохоронних органів, партійних комісій і перевірок, державно-контролюючих органів.

Якщо існував дефіцит, повинні були існувати і цапи-відбувайли. Нарком продовольства СРСР А.І. Мікоян на початку 1930-х рр. писав в ОДПУ, що підозрює «шкідництво» в системі розподілу: «Посилаємо багато, а товар не доходить». ОДПУ послужливо тримало напоятів список «контрреволюційних зграй», що запікали в хліб дохлих мишей і підкидали гайки в салат [9, с.56–57].

Влада намагалася протидіяти спекуляції шляхом обмежень у торгівлі для колгоспів та одноосібників. У постанові ЦВК і РНК Союзу РСР від 20.05.1932 р. «Про порядок торгівлі колгоспів, колгоспників і одноосібних селян» вказувалося: «Не допускати, щоб приватні торговці відкривали магазини і крамниці, і усіма способами викоринювати перекупників і спекулянтів, які намагаються нажитися за рахунок робітників і селян. Далі у постанові цих же органів від 22 серпня того ж року «Про боротьбу з спекуляцією» вказувалося: «У зв'язку з тим, що за останній час, незважаючи на заборону, почастішали випадки спекуляції, особливо спекуляції товарами масового споживання, ЦВК і РНК СРСР зобов'язують ОДПУ, органи прокуратури і місцеві органи влади вжити заходи до викоринювання спекуляції, застосовуючи до спекулянтів і перекупників ув'язнення в концентраційний табір строком від 5 до 10 років без права застосування амністії» [13, с.184–185].

Протистояння держави і «чорного бізнесу» розгорнулося по таким основним напрямкам: посилення судової і каральної практики, «політизування» економічної злочинності (посягання на нові економічні засади) і судові кампанії. Посилювалася кримінальна відповідальність за спекуляцію і розкрадання. Постанова ЦВК і Раднаркому СРСР від 07.08.1932 р. уперше ввела у радянське кримінальне право поняття

розкрадання соціалістичної власності і встановив за неї відповідальність у вигляді смертної кари або 10 років позбавлення волі (ст.360 [14]).

Примітною рисою 1930-х рр. стали різні кампанії, поштовх яким давали ті або інші партійні установки, рішення державних органів або особисті ініціативи Й.В. Сталіна. Реалізуючи згадану вище постанову, правоохоронні органи розпочали масштабну компанію по боротьбі з економічними злочинами. На 15.01.1933 р., тобто тільки за півроку реалізації цього законодавчого акту, на його основі були засуджені 103 тис. осіб. З них (за розробленими даними про 79 тис. засуджених) були засуджені до вищої міри покарання 4880 осіб або 6,2 %, а до нижньої межі санкції (10 років позбавлення волі) – понад 26 тис. осіб (33 %). Переважну більшість засуджених складали селяни [12].

20.03.1933 р. Й.В. Сталіну були представлені відомості про загальну кількість громадян, притягнених органами ОДПУ за розкрадання державного і громадського майна. Так, згідно з доповіддю за станом на 15.03.1933 р. таких виявилось 127318 осіб. За розкрадання з магазинів і із складів товаровиробничої мережі і промислових підприємств – 55166 осіб, за розкрадання з радгоспів і колгоспів – 72152. У найбільших справах про організовані розкрадання органами ОДПУ було засуджено 14056 осіб, з них до вищої міри покарання – 2052 людини, від 5 до 10 років таборів – 7661, менше 5 років позбавлення волі – 4343 [15, с.59]. Проте і в подальші роки факти розкрадання продовольства продовжували мати місце. Як приклад можна послатися на доповідну записку ОДПУ з протидії економічним злочинам в системі робітничого постачання з 1 січня по 1 травня 1934 р. на промислових підприємствах Донбасу, Дніпропетровська і Харкова. У документі вказувалося на те, що до відповідальності за цей період було притягнуто 600 осіб. Були виявлені факти зрощення ревізорського апарату на місцях з посадовцями, що займалися питаннями робітничого постачання. Згідно з даними Донецького обласного відділу ОДПУ і обкому ВКП(б) з партії були виключені 32 працівники постачання, зняті зі своїх посад 17 директорів відділів робітничого постачання (ОРСів), 3 директори торгових районів Доннархарчу [16].

Чим вище піднімалися прибутки на чорному ринку, тим більше росли втрати держави від несплати податків і зборів. Тільки по місту Києву, наприклад, в 1934 році втрати від несплати податків складали від 500 тисяч до 1 млн рублів щомісячно [10, с.146].

З метою боротьби з розкраданнями та зловживаннями у торгівлі, РНК СРСР у 1933 р. постановив увести в усіх міських торгових підприємствах (магазинах, крамницях, наметах, рундуках, лотках), разом з грошовим обліком, також і натуральний облік (ваговий, поштучний) наступних продуктів: хліба, борошна, м'яса, олії, маргарину, крупи усіх видів, рису, цукру, чаю, взуття, готового одягу (пальт, костюмів) і калош. Ці товари повинні були видаватися продавцям під індивідуальний грошовий і натуральний звіт, і за ці товари продавці несли відповідальність не лише в грошовому, але і в натуральному їх виразі. У випадках розкрадань і розтрати до кримінальної відповідальності повинні були притягуватися, разом з безпосередніми винуватцями розтрати і розкрадань, також і керівники відповідних правлінь кооперації в центрі і на місцях, відділів робітничого постачання, контор державної торгівлі за несвоєчасні і недостатні заходи боротьби з розкраданнями і розтратою в керованому ними торговому підприємстві. Одночасно з порушенням справ про розкрадання і розтрату мав бути накладений попередній арешт на усе без винятку майно того, кого притягають до кримінальної відповідальності. Відшкодування збитків, понесених від розкрадань і розтрат, повинне було робитися, виходячи з ринкової ціни викрадених і витрачених товарів. Вважалося за необхідне виділення в усіх великих містах спеціальних судових камер для розгляду справ про розкрадання і розтрату в споживній кооперації і державній торгівлі. Вироки у справах про розкрадання і розтрату повинні були ухвалюватися не пізніше, ніж впродовж 20 днів з дня порушення справи. Вказувалося на необхідність зміни існуючого порядку найму працівників як роздрібних, так і оптових торгових підприємств, встановлення обов'язкового проходження завідувачів великими магазинами, складами і базами через спеціальні атестаційні комісії. Особи, винуваті в прийомі на службу торгових працівників, що не входять до трудових списків, а в містах, де введена паспортна система, не мають паспортів, підлягали кримінальній відповідальності (ст.76 [17]). Конкретні завдання були поставлені і перед міліцією. 14.08.1934 р. НКВС УСРР дав вказівку всім начальникам облуправління НКВС УСРР з вимогою активно включитися в справу боротьби з обважуванням, обмірюванням споживачів і порушенням роздрібних цін в торгівлі. Основними задачами було визначено: «швидке реагування на заяви і матеріали з цих питань і особливо уважне ставлення до цих заяв.

Швидке (2–3 дні максимум) розслідування і передача справ до суду, без залишення жодного виявленого факту безкарним. По кожній області розкрити два-три організованих великих справи обману споживачів і глибоким слідством (так в тексті. – Авт.) розгорнути усю картину змови злочинців і їх діяльності, поставивши показовий процес. Усі відомості про одиничні факти обміру, обважування і т. п. направляти для розслідування в міліцію» [18, с.255].

31.07.1934 р. керівник НКВС СРСР Г.Г. Ягода направив в РНК СРСР доповідну записку про заходи щодо боротьби з спекуляцією. У документі наводилися наступні цифри: «Органи НКВС у боротьбі із спекуляцією притягнули до відповідальності за перше півріччя 1934 року 58314 осіб. За цей же період, крім того, було вислано з найбільших міст Союзу 53000 осіб без певного зайняття – тих, що вешталися на ринках, що спекулювали. Незважаючи на таку велику кількість притягнених і висланих ринки наводнені спекулятивним елементом» [19, л.245].

Подекуди міліція домовлялася зі спекулянтами, стягуючи з них «податок» у дещо завуальованій формі. У жовтні 1935 р. Комісія партійного контролю направила тому ж В.М. Молотову доповідну записку «Про спекуляцію промтоварами на базарах», в якій наводився приклад м. Харко-

ва: «У Харкові спекуляція фактично легалізована. Міліція встановила там такий порядок: спекулянт, що постійно торгує на ринку, окрім разового збору (2 рублі) сплачує щодня міліції п'ятьдесят рублів штрафу, після чого легально робить свої спекулятивні операції» [16].

Після відміни карткової системи (з 01.01.1935 р.) Наркомат внутрішньої торгівлі (НКВТ) СРСР став проводити заходи щодо організації вивчення споживчого попиту. Проте, вирішити проблему дефіциту промтоварів і продуктів харчування не вдавалося. У цей час жителі Києва скаржилися, що перед магазинами одягу всю ніч стоять в черзі тисячі осіб. Уранці міліція пропускала покупців в магазин партіями по 5–10 осіб., які йшли, «взявшись за руки (щоб ніхто не вліз без черги)... як ув'язнені» [20, с.43].

Отже, серед об'єктивних причин збереження економічних злочинів в 1930-ті рр. можна вказати: виникнення товарного голоду і дефіциту по широкому спектру товарів, надзвичайну бюрократизацію радянського суспільства, наявність у владних структурах і правоохоронних органах корумпованого елемента, збереження певних соціальних груп, професійними зайняттями яких був кримінальний промисел у сфері економіки. У ці роки намітилася тенденція надмірного політизування економічних злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордон Л. А., Клопов Э. В. Форсированный рынок конца 20-х и 30-х годов: исторические корни и результаты // Страницы истории советского общества: Факты, проблемы, люди / под общей ред. А. Т. Кникулькина ; Сост.Г. В. Клокова и др. М. : Политиздат, 1985. С. 158.
2. Сталин И. В. Политический отчет Центрального комитета XVI съезду ВКП(б). 27 июня 1930 г. // Сочинения. М. : Государственное издательство политической литературы, 1949. Т. 12. С. 235–373.
3. Дмитренко В. П. Сущность НЭПа, диалектика его развития // Историки спорят. 13 бесед / под общей ред. В. С. Лельчука. М. : Политиздат, 1989. С. 149–150.
4. Бухарин Н. И. Выступление на Объединенном пленуме ЦК и ЦКК ВКП(б) 18 апреля 1929 г. // Проблемы теории и практики социализма. М. : Политиздат, 1989. С. 253–308.
5. Дробижев В. З. Некоторые особенности методов управления промышленностью в СССР в 1926–1932 гг. *Вопросы истории*. 1968. № 12. С. 38–39.
6. Греченко В. А. Апогей сталинського тоталітаризму в Україні (30-ті роки ХХ ст. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 352 с.
7. Гинзбург А. М. Очерки промышленной экономики. М.-Л. : Госиздат, 1930. 344 с.
8. Сталин И. В. Итоги первой пятилетки // Вопросы ленинизма. Изд. 11-е. М. : Государственное издательство политической литературы, 1947. С. 362–307.
9. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город: 2-е изд. М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН) ; Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008. 336 с.
10. Осокина Е. А. За фасадом сталинского изобилия: Распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации. 1927–1941. М. : РОССПЭН, 1999. 271 с.
11. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года :Текст с постатейными разъяснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем / сост. И. И. Курицкий и др. Харьков : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. 322 с.

12. Говоров И. В., Кокуев С. Б. Теневая экономика и борьба с ней в Ленинграде. *Вопросы истории*. 2008. № 12. URL: http://aleksandr-kommari.narod.ru/leningrad_tenevaja_ekonomika.htm.
13. Постанова Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів Союзу РСР щодо боротьби зі спекуляцією // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): у 6 т.: наук. вид. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко, В. О. Криволапчук, В. В. Ткаченко, В. М. Чисніков, Т. А. Плугатар, В. А. Довбня, О. В. Кожухар, О. В. Прис-тайко, В. А. Золотарьов ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ, 2015. Т. 4. С. 184–185.
14. Об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации и укреплении общественной (социалистической) собственности : Постановление ЦИК и СНК СССР от 07.08.1932 г. // СЗ СССР. 1932. № 62. Ст. 360.
15. Мозохин О. Б. Право на репрессии: внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953) : монография. М. : Кучково поле, 2006. 480 с. (Серия Судьбы, события, документы, версии).
16. Богданов С. В. Борьба с экономической преступностью в СССР в 1930-е гг. URL: <https://studfiles.net/preview/3161421>.
17. О мерах по усилению борьбы с хищениями и растратами в государственных и кооперативных торговых предприятиях : постановление СНК СССР 16.02.1933 г. // СЗ СССР. 1933. № 13. Отдел 1. Ст. 76.
18. НКВС УСРР про завдання міліції у боротьбі з обважуванням, обмірюванням споживачів і порушенням роздрібних цін у торгівлі // Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 т. К. : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917–1945). 412 с.
19. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф. 17. Оп. 114. Д. 346. Л. 245.
20. Davies S. *Popular Opinion in Stalin's Russia. Terror, Propaganda, and Dissent, 1934–1941*. Cambridge:University Press, 1997. 258 pages.

REFERENCES

1. Gordon, L. A., Klopov, E. V. (1985). Forsirovannyi ryvok kontsa 20-kh i 30-kh godov: istoricheskiye korni i rezul'taty [The forced jerk of the late 20's and 30's: historical roots and results]. In: Knikul'kin A. T. (Red.). *Stranitsy istorii sovetskogo obshchestva: Fakty, problemy, lyudi*. Moskva: Politizdat (in Russ.).
2. Stalin, I. V. Politicheskiy otchet Tsentral'nogo komiteta XVI s'yezdu VKP(b) [Political report of the Central Committee to the Sixteenth Congress of the CPSU (B.)]. (27 iyunya 1930 g.). In: Stalin, I. V. (1949). *Sochineniya*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo politicheskoy literatury. T. 12. (s. 235–373) (in Russ.).
3. Dmitrenko, V. P. Sushchnost' NEPa, dialektika yego razvitiya [The essence of the NEP, the dialectic of its development]. In: Lel'chuk, V. S. (Red.). (1989). *Istoriki sporyat. 13 besed*. Moskva: Politizdat (s. 149–150) (in Russ.).
4. Bukharin, N. I. Vystupeniye na Ob'yedinennom plenumе TSK i TSKK VKP(b) 18 aprelya 1929 g. [Speech at the Joint Plenum of the Central Committee and Central Control Commission of the CPSU (B.) April 18, 1929]. In: *Problemy teorii i praktiki sotsializma*. Moskva: Politizdat, 1989. (s. 253–308) (in Russ.).
5. Drobizhev, V. Z. (1968). Nekotoryye osobennosti metodov upravleniya promyshlennost'yu v SSSR v 1926–1932 gg. [Some features of the methods of industrial management in the USSR in 1926–1932]. *Voprosy istorii*, (12). 38–39 (in Russ.).
6. Hrechenko, V. A. (2007). *Apohey stalins'koho totalitaryzmu v Ukrayini (30-ti roky 20 st.* [Apogee of Stalinist totalitarianism in Ukraine (30th years of the twentieth century)]. Kharkiv: TORSINH PLYUS (in Ukr.).
7. Ginzburg, A. M. (1930). *Ocherki promyshlennoy ekonomiki* [Essays on the industrial economy.]. Moskva-Leningrad: Gosizdat (in Russ.).
8. Stalin, I. V. Itogi pervoy pyatiletki. In: Stalin, I. V. (1947). *Voprosy leninizma* [Questions of Leninism]. Izd. 11-ye. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo politicheskoy literatury (s. 362–307).
9. Fitspatrik, S.H. (2008). Povsednevnyy stalinizm. Sotsial'naya istoriya Sovetskoy Rossii v 30-ye gody: gorod. Moskva: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN) ; Fond Pervogo Prezidenta Rossii B.N. Yel'tsina (in Russ.).
10. Osokina, Ye. A. (1999). *Za fasadom stalinskogo izobil'ya: Raspredeleniye i rynek v snabzhenii naseleniya v gody industrializatsii. 1927–1941* [Behind the facade of Stalin's abundance: Distribution and market in supplying the population in the years of industrialization. 1927–1941]. Moskva: ROSSPEN (in Russ.).
11. Kuritskiy, I. I. (Compiler). etc. (1927). *Ugolovnyy kodeks USSR v redaktsii 1927 goda: Tekst s postateynymi raz'yasneniyami iz tsirkulyarov i postanovleniy Narkomyusta i Verkhovnogo Suda USSR i opredeleniy UKK Verkhovnogo Suda USSS (po 1 iyulya 1927 g.) s sopostavitel'noy tablitsy statey UK staroy i novoy redaktsii i alfavitno-predmetnym ukazatelem* [The Criminal Code of the Ukrainian SSR in the wording of 1927: Text with article-by-article explanations from the circulars and resolutions of the People's Commissariat of Justice and the Supreme Court of the Ukrainian SSR and the definitions of the Supreme

- Court of the Supreme Court of the Ukrainian SSR (July 1, 1927) with a comparative table of articles of the old and new edition and an alphabetical index]. Khar'kov: Yurid. izd-vo NKYU USSR (in Russ.).
12. Govorov, I. V., & Kokuyev, S. B. (2008). *Tenevaya yekonomika i bor'ba s ney v Leningrade* [Shadow economy and the fight against it in Leningrad]. *Voprosy istorii*, (12). Retrieved from: http://aleksandr-kommari.narod.ru/leningrad_tenevaya_ekonomika.htm (in Russ.).
  13. Postanova Tsentral'noho Vykonavchoho Komitetu i Rady Narodnykh Komisariv Soyuzu RSR shchodo borot'by zi spekulyatsiyeu [Resolution of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars of the USSR on combating speculation]. In: Verbens'kyi, M. H., Yarmysh, O. N., Protsenko, T. O., Kryvolapchuk, V. O., Tkachenko, V. V., Chysnikov, V. M., Pluhatar, T. A., Dovbnya, V. A., Kozhukhar, O. V., Prystayko, O. V., & Zolotar'ov, V. A.; Avakov, A. B. (Red.). (2015). *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrayiny: podiyi, kerivnyky, dokumenty ta materialy (1917–2017 rr.): y 6 m.* Kyiv, T. 4. 184–185 (in Ukr.).
  14. Ob okhrane imushchestva gosudarstvennykh predpriyatiy, kolkhozov i kooperatsii i ukreplenii obshchestvennoy (sotsialisticheskoy) sobstvennosti [On the protection of property of state enterprises, collective farms and cooperation and the strengthening of public (socialist) property]. *Postanovleniye TSIK i SNK SSSR* (07.08.1932). *SZ SSSR*, (62). 360 (in Russ.).
  15. Mozokhin, O. B. (2006). *Pravo na repressii: vnesudebnyye polnomochiya organov gosudarstvennoy bezopasnosti (1918–1953): monografiya* [Right to repression: extrajudicial powers of state security agencies (1918-1953): monograph]. Moskva: Kuchkovo pole. (Seriya Sud'by, sobytiya, dokumenty, versii) (in Russ.).
  16. Bogdanov, S. V. *Bor'ba s ekonomicheskoy prestupnost'yu v SSSR v 1930-ye gg.* [Struggle against economic crime in the USSR in the 1930s]. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/3161421> (in Russ.).
  17. O merakh po usileniyu bor'by s khishcheniyami i rastratami v gosudarstvennykh i kooperativnykh torgovykh predpriyatiyakh [On measures to strengthen the fight against embezzlement and embezzlement in state and cooperative trade enterprises]. *Postanovleniye SNK SSSR* (16.02.1933). *SZ SSSR*, (13). Otdel 1. 76 (in Russ.).
  18. NKVS USRR pro zavdannya militsiyi u borot'bi z obvazhuvannyam, obmiryuvannyam spozhyvachiv i porushennyam rozdribnykh tsin u torhivli [NKVD of the Ukrainian SSR on the tasks of the police in the fight against weighting, measuring consumers and violating retail prices in trade]. In: Mykhalenko, P. P., Kondrat'ev, YA. YU. (1997). *Istoriya militsiyi Ukrayiny u dokumentakh i materialakh*: u 3 t. Kyiv: Geneza. T. 2: (1917–1945) (in Ukr.).
  19. *Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv sotsial'no-politicheskoy istorii* (RGASPI). F. 17. Op. 114. D. 346. L. 245 (in Russ.).
  20. Davies S. *Popular Opinion in Stalin's Russia. Terror, Propaganda, and Dissent, 1934–1941*. Cambridge: University Press, 1997 (in En.).

Надійшла 22.11.2017

Бандурка О. М., Греченко В. А. Деякі аспекти економічної злочинності в УСРР у першій половині 1930-х років. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 22–30. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_4.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1188848>

Розглядаються причини та основні прояви економічної злочинності в Українській СРР у першій половині 1930-х рр. Головна увага приділяється розкриттю сутності спекуляції у той час та основним чинникам, які сприяли її розвитку, спробам влади протидіяти їй.

Ключові слова: Україна, економічна злочинність, дефіцит товарів, спекуляція, розкрадання, «чорний ринок»

***

Бандурка О.М., Греченко В.А. Некоторые аспекты экономической преступности в УСРР в первой половине 1930-х годов

Рассматриваются причины и основные проявления экономической преступности в Украинской СРР в первой половине 1930-х гг. Главное внимание уделяется раскрытию сущности спекуляции в то время и основным факторам, которые содействовали ее развитию, попыткам власти противодействовать ей.

Ключевые слова: Украина, экономическая преступность, дефицит товаров, спекуляция, хищение, «черный рынок»

***

Bandurka O.M., Grechenko V.A. Some Aspects of Economic Crime in the Ukrainian SSR in the First Half of the 1930s

The relevance of the research topic is due to the theoretical and practical significance of the problems of counteracting economic crime in modern conditions. In the early 1930's, the reproduction of criminal manifestations in the economy occurred in fundamentally new historical conditions that arose after the failure of the party-state leadership of the USSR from the

NEP. Introduced since the beginning of 1930, the card supply system, according to the design of its authors, was to provide the population with a minimum set of essential to maintain the living minimum food. But such a large-scale measure as the transition to a card supply system, and even in the scale of such a country as the USSR, could not be implemented quickly and without apparent defects. Violations of the commodity provision of large sections of the urban population contributed to the burst of speculative operations, the theft of state and public property. In addition, the general economic state of the state was rather difficult. In the 1930s, the most important were two sources of receipt of goods on the «black market»: first, illegal access to state commodity funds, and secondly – products made by illegal private entrepreneurial structures. The bulk of the crimes represented money laundering, large theft of goods, petty theft of «socialist property». By 1934 they accounted for two thirds of all reported crimes. The size of the robbery was huge. The organization of combating economic crimes in the USSR in the 1930's was carried out with the help of various methods, methods and means. This counteraction was carried out with the help of law enforcement bodies, party commissions and inspections, state-controlling bodies. The confrontation between the state and the «black business» unfolded in such basic directions: strengthening of judicial and punitive practice, «politicization» of economic crime (encroachment on new economic principles) and judicial campaigns.

Key words: *Ukraine, economic criminality, scarcity of goods, speculation, theft, «black market»*